

PIQUER FERRER, Esperança (2005): *Censos de población del territorio de Barcelona en la década de 1360*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 236 p. (Patronymica Romanica, 22).

En el marc de la gran col·lecció Patronymica Romanica de l'editorial especialitzada Max Niemeyer de Tübingen, es va publicar el 2005 un valuós estudi alhora històric i antroponímic sobre la població barcelonina de mitjan segle XIV de la mà d'Esperança Piquer Ferrer. Ella mateixa recorda aquí que el seu treball pot ser considerat com una mena de continuació d'uns estudis fets anteriorment. Aquesta feina l'ajuda, a més, a connectar amb una altra activitat historiogràfica que està duent a terme: la de les excavacions arqueològiques que li permet de relacionar el món de l'escrit i les troballes del sòl comtal.

En aquests *Censos de población del territorio de Barcelona en la década de 1360* l'autora ofereix una presentació, l'anàlisi i la transliteració de noves llistes demogràfiques concretament dos talls –un de complet i un de parcial (no datat)– del barri («quarter») de Santa Maria del Mar i un de Santa Maria del Pi, del 1363, a més d'un «manual de focs» o fogatge de la vegueria de Barcelona. En

apèndix hi afegeix una llista dels contribuents més rics del barri del Pi. L'interès dels documents rau en la diversitat d'interessos científics que desperta: a nivell històric, se'n desprèn un valor demogràfic i fiscal i, a nivell filològic, un evident valor patronímic; els documents donen també informacions pel que fa a l'arquitectura urbana, l'ocupació laboral, etc. Aquest tipus d'arxius pot servir de font per a diverses vies d'investigació, i la seua publicació multiplica les possibilitats de producció.

M'agradaria recordar, a més d'allò que diu en la introducció Xavier Terraubella, director de l'arxiu històric de Barcelona, ço és la «utilidad de las ediciones de fuentes documentales de archivo», en un moment en què les possibilitats tècniques de publicar arxius són òptimes, la bona disposició del món institucional i cultural català per fer-ho des d'un punt de vista editorial, una cosa poc compartida en molts indrets d'Europa.

Més endavant, tal com ho recorda Joan Miralles en el pròleg, es pot contemplar la importància del fons respecte a la seua data, el decenni del 1360, és a dir, després dels estralls de la gran pesta negra de 1348 i anys següents. S'hi pot analitzar la continuïtat o la desaparició de famílies o si més no de patrònims. El filòleg Miralles destaca i detalla els trets lingüístics que presenten més interès: el manteniment dels articles derivats de IPSE-IPSA en els patrònims (*des Soler, sa Illa, sa Torra*, etc.), la presència de iodització (*Casteyó, Coniy, Cascays, Perayada, Uyastrell*, etc.), la variació ortogràfica de *o/u* en posició àtona, uns casos de conservació de */n/* final (*Radon*). Hi aprecia encara la riquesa del vocabulari dels oficis que es pot retrobar en l'últim índex confeccionat per l'autora (p. 229-236).

Esperança Piquer reprèn tots aquests arguments en justificar els seus criteris de transcripció que, a diferència de les obres literàries, han de ser i són més respectuosos amb el text original: el fet de ser documents fiscals d'estructura morfosintàctica poc recercada facilita una transliteració directa i prou entenedora per al lector. Voldria subratllar que el resultat és molt fidel, que la feina és molt acurada i encertada en la forma.¹ S'ha fet la normalització en l'índex onomàstic final com també s'hi han posat les entrades per totes les denominacions (nom, cognom, ofici, etc.), la qual cosa és d'agrair.

La part d'anàlisi introductòria als documents explica la Barcelona de mitjan segle XIV i descriu la metafona que constitueixen les llistes contrastant-les amb l'extensa bibliografia existent al respecte. Esperança Piquer evoca les transformacions experimentades per Barcelona des del regnat de Jaume I, època en què la seua «estructura urbana era un desorden total». L'expansió demogràfica del segle XIII va comportar evidentment una expansió urbanística poc controlada, però també va obligar alhora a la construcció de nous barris fora del nucli més antic i l'enllestiment d'un govern intern de la ciutat (Consell de Cent) per tal de regular i gestionar més bé el pes i l'embranchada multidireccional de la ciutat. S'explica també la creació de places públiques (barri del Mar prop del Born). En canvi, tot això es veu molt frenat per la gran crisi demogràfica que arrenca «lo mal any primer», el 1333 i que esdevé àlgida arran de la pesta negra quinze anys més tard. Uns inicis de declivi de la població catalana que gairebé entrebancaran la història catalana en molts aspectes (econòmic, social i sobretot militar) fins a l'època moderna. La historiadora en descriu els diferents efectes visibles en comparar els diferents documents:² la immigració dels pobles veïns que repobla Barcelona, la mobilitat intensa de la gent. L'antroponímia permet estadístiques demogràfiques i seguiments familiars malgrat una seua precisió a vegades massa relativa –jo mateix ho vaig poder experimentar amb censos del XVI i del XVII a la Catalunya del Nord.³

Entre la informació històrica també es pot apuntar el breu repàs que permet a Esperança Piquer d'ensenyar barri per barri les ocupacions laborals a la Barcelona dels anys 1360 i que destaca òb-

1. L'únic dubte que encara tinc és el canvi de pòlissa de caràcter (*bradley hand*) en algunes parts del text: sembla correspondre als afegitons al marge que indica E. Piquer (p. 46) però que no precisa la manera de fer-ho.

2. Recull les comparacions a través de notes de peu de pàgina per a cada individu identificat entre les llistes.

3. *Catalans i occitans a la Catalunya moderna (comtats de Rosselló i Cerdanya, s. XVI-XVII)*. Presentació històrica i transcripció del fogatge català de 1553, del registre de la taxa del Batalló de 1643 i de les dues llistes dels immigrants occitans de 1542-1543 i 1637, a la zona de la Catalunya del Nord. 2 vol. Barcelona: Òmnium Cultural-Antiga Fundació Salvador Vives i Casajuana, 2005, 421 p. i 443 p.

viament, aquí sí mitjançant l'exemple individual de les qualificacions laborals precises, la importància dels menestrals. D'altra banda, presta una especial atenció a les dones que es veuen definides per ofici i localitzables per barri: tenen, però, un «papel secundario», un paper de submissió que delata el mateix patrónim, que és sempre el d'un home, pare o marit —una qüestió que es veu nítidament expressada en la segona denominació (p. 33).

En una segona part la investigadora abandona llavors la part històrica per interessar-se pels aspectes merament lingüístics: hi tornarà en tercer lloc amb un apartat d'economia fiscal. Però parlem-ne ja ara. Tot i que li agrada amb raó barrejar tots els aspectes i no dividir massa valor històric i valor filològic dels documents, es queda amb els mecanismes de recaptació fiscal per al final de la presentació. Plasma magistralment i en síntesi la relació entre impost i població, entre poder reial i població, detalla la tipologia dels impostos (estatal, municipal, temporal, puntual, etc.) que permet de veure els alts i baixos d'aquelles relacions. L'autora, especialista del tema, analitza el naixement a partir de les Corts de Cervera de 1359 —sobretot per ajudar el comte-rei en la guerra contra Castella— d'aquella recaptació que és el fogatge, un cens de base antroponímica per foc o casa. Segurament aquí rau l'interès de l'estructura de l'estudi: en fer d'aquesta última part la fusió de l'interès historicodemogràfic amb el contingut antroponímic. El fogatge facilita l'endegament d'un mecanisme doble: com a ell, cens general i nominal per foc, dóna a conèixer la quantitat total a pagar per sector de ciutat i genera en segon lloc el tall que reparteix aquell conjunt de pagament segons la capacitat financera. Esperança Piquer mostra d'aquesta manera la importància i el caràcter exemplar d'aquella doble documentació (fogatge + tall) que transcriu, una documentació conservada sota l'apel·lació abusiva de «fogatges» a l'arxiu de la ciutat.

El valor que interessarà particularment l'antroponimista es llegeix, doncs, en la segona part de l'obra. Esperança Piquer classifica els 4.788 noms recollits en els 4 documents, 3.909 homes i 879 dones, segons una tipologia clàssica i una arborescència molt detallada (individu sense nom, nom de pila únic, cognom sol, doble cognominació, etc.) que contempla tant el gènere i el nombre com la composició simple o múltiple. Posa de relleu algunes particularitats femenines com la denominació indirecta del tipus «la muller de Guillem Fferrer ab lo marit que ho ha pres» o encara la denominació amb l'explicació de la completiva que especifica el tipus de contribució, «Berengueró Massana del qual és tudor en Nicholau Canalies». Una altra vegada insisteix sobre «la enorme desproporció» del sistema de denominació entre homes i dones pel que fa a la designació amb dos elements (el 77 % i el 4 %, respectivament). Entre aquestes, bona part prové del terme barceloní fora del burg.

La investigadora repassa després els resultats de les freqüències nominals i observa les correspondències amb els resultats de treballs ja publicats sobre el tema al mateix segle: preeminència de *Pere* (amb el derivat *Pericó*) i dels germànics *Bernat*, *Guillem*, *Berenguer* o *Arnau*. Però nota l'aparició de *Francesc* segurament deguda a la devoció particular que hi tenien els barcelonins al moment o a causa de la instal·lació dels ordes mendicants; de la mateixa manera que la seua feminització és una originalitat de l'antroponímia de la ciutat comtal. Per les dones justament domina l'eterna *Maria*, però els diversos barris introdueixen rànquings diferents dels dels censos ja publicats.

Pel que fa als cognoms, o més ben dit la segona denominació, l'antroponímia es fa més problemàtica. Per exemple, el tractament presenta certa dificultat per la possible confusió entre patrónim, cognom i nom d'ofici, una cosa que dos segles més tard encara es podrà trobar.⁴ Què fer-ne, de «Johan pallisser»? Un «Joan fill del pellisser», un «Joan Pallisser» o un «Joan, pellisser»? O tots tres casos alhora? En termes més etimològics, com considerar *Vendrell*, un nom de persona (del llatí *VENERELLUS*) o un topoantroponím del lloc del *Vendrell*, ell mateix eixit del nom? Dit això, en freqüència absoluta, predomina *Ferrer*, seguit de molt lluny pels comuns *Oliver*, *Rovira*, *Serra*, *Martí*, *Sala* i un bon gruix de topoantroponims. Una llista que seria ben poc original en la patronímica catalana medieval —i moderna— si no era per la presència d'uns *Vandrell* i *Bonencontra* amb respectivament 17 i 13 portadors.

4. *Ibidem*.

Les mancances dels documents romanen sempre les mateixes: les poblacions excloses, marginades (mendicaires, estrangers –que poden ser però ciutadans al cap d’un any i un dia–, minories ètniques) no entren en el recompte dels tributaris barcelonins dels anys 1360. Llàstima, per exemple, de no trobar-hi els jueus ben presents al cor de la ciutat. Arxivísticament ens podem aconsolar amb l’al·licient que constitueix el fogatge del «territori de Barcelona» de més ençà el Llobregat a més enllà el Besòs. Si òbviament els cognoms de la Barcelona *intra muros* dels anys 1360 encara en gran majoria s’hi poden retrobar prop de 650 anys més tard –si més no perquè durant aquest temps ha funcionat com a centre d’atracció demogràfica de tot el país i doncs ha recuperat cognoms que existien en altres llocs i que aquí havien estat presents i havien desaparegut–, molt més difícil és de comptar els mateixos patrònims en els suburbis de les esmentades riberes.

Per acabar, esmentem alguns exemples de denominació interessant:

Es llegeixen, per exemple, patrònims encara a l’inici del procés de formació, prou a prop de l’origen etimològic, com *Sotrocha* o *Sotsrocha* sense *Surroca*, *Conomina* sense cap *Colomina* o *Coromina*; tots són *Jacme* o *Sartre* i no *Jaume* o *Sastre*.

Es troben gentilicis locals (*Payarès*) o estrangers (*Gascó*, *cicilià*, *Janovès*) i topoantropònims interns de la Corona (*Solzona*, *Gerona*, *Lémena*, *Ripoll*, *Sparaguera*, *Manleu*, *Ladó*, *Roppit*, *Torre-yas*, *Labarçí*, *Súria*) o externs (*Tolosa*, *Messina*, *Gordó*) que revelen una geografia del poblament i uns camins de migracions més o manco llunyans. Personalment m’han atret *Johan de Perpenyà*, *Pere Curssaví* o *Berenguer Formiguera*, tots ells possiblement de família o de procedència personal dels comtats septentrionals de Rosselló i Cerdanya, com ho devien ser els tres *Muntserdà* (nom primitiu de la capital del comtat, Puigcerdà).⁵ Altres migracions més amagades es deixen entreveure amb els *Barçaló* o els *Cathalà*, que segurament devien haver sortit i tornat al país. Naturalment encara, cap «immigrant» no ve del sud de la confederació –es nota un *Entensa* potser vingut d’Aragó– tret d’un estrany *Joan de Múrcia*, que sembla venir del fons de les terres conquerides de poc.

Apareixen les denominacions típicament suposadament semítiques, com *Maymó*, *Massot-Massota*, *Salamó*, *Salom* i una part dels *Vidal*.

Pel que fa als noms de pila, hom pot mirar que d’una banda hi ha concomitància com *Domènec* i *Domingo* però d’una altra, tan sols es compten *Francesch* –i encara cap *Francisco* ni *Francès*– o molts *Asbert* però cap *Albert*.

Uns pocs interrogants queden en suspens. Llegeixo *Morago*, *Casadella*, *Bagès*, *Granoyes* o *Pino* quan també podrien existir, atès que més endavant se’n troben, *Moragó/Moraga*, *Casadellà*, *Bages*, *Granoyés-Granollés* o *Pinó/Pi*. La diferenciació establerta entre *Boscha* i *Boschà* és poc clara. Què pensar de les grafies *Altafalla* –quan el topònim *Altafulla* s’entreveu potser massa fàcilment–, *Arlaví* –entremig de molts *Arloví*–, *Bellveny* –mentre que hom s’esperaria un eventual *Bellvehy*? Un *Talrich* o *Stalrich* s’amaga darrere de *Falrrich*? Podrien ser badades ortogràfiques de l’escrivà, el mal estat de l’arxiu confessat a vegades per la mateixa autora. Les poques i finalment originals *Marió* podrien ser males lectures de les tan nombroses *Maries*: una solució que sembla més correcta en l’oceà de resolucions ortogràfiques que es troben en l’arxiu que fan que la /a/ no s’acabaria de formalitzar gràficament i resultaria escrita com la /o/. Finalment consten una sèrie de noms molt poc freqüents, rars, com ara *Ervig*, *Quetze* o *Vili*, els darrers, de ben difícil explicació en comparació sobretot amb una antroponímia bastant nítida pel que fa als orígens tant històrics o geogràfics com filològics. Però fet i fet ben poca cosa quan es veu la quantitat de material que pertoca endreçar, estudiar o analitzar a l’antroponimista.

Esperança Piquer ens ofereix aquí uns documents magníficament analitzats i editats, amb una exposició clara i un inqüestionable interès històric tant o més important que el filològic. Una cruïlla i una mescla reeixides del saber i de la traça d’una historiadora-antroponimista o una demostra-

5. M’atreu especialment l’atenció la presència de dos *Galenga* –de possible arrel lingüística germànica–, que es retroba al segle XVI al Vallespir com a menció més antiga dels *Galengau-Galangau*, cognom molt representatiu de la comarca a les èpoques moderna i contemporània.

ció evident que les formacions múltiples i sobretot complementàries –o si més no les col·laboracions interdisciplinàries– generen uns resultats molt més fructífers que les soles visions unilaterals. Cal confiar que malgrat l'estat un xic parat del projecte PatRom, ben aviat es puguin tenir encara moltes altres produccions d'aquesta vàlua.

Joan PEYTAVÍ DEIXONA
Universitat de Perpinyà